

Łucja ZIĘBA
(Warszawa, UW)

OKREŚLENIA ANNY I JOACHIMA W HOMILII NA NARODZENIE NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY JANA Z DAMASZKU

W homiliach z VII i VIII wieku pojawia się już więcej określeń dotyczących rodziców Maryi, niż w wiekach wcześniejszych. Jest to związane przede wszystkim z rozwojem kultu św. Anny i nierozłącznie z nim związanego kultu św. Joachima, co następuje począwszy od VI wieku po Chrystusie. Informacje o Annie i Joachimie oraz związane z nimi określenia występują najczęściej w homiliach maryjnych, a ich źródłem jest dla starożytnych autorów chrześcijańskich kilka tekstów apokryficznych, zwłaszcza *Protoewangelia Jakuba*. Na tym tekście opiera się także św. Jan z Damaszku w swojej *Homilii na Narodzenie Najświętszej Maryi Panny*¹.

I. ANNA

We wspomnianej homilii Jana z Damaszku nie ma za wiele określeń odnoszących się do Anny i Joachima, a jeżeli się pojawiają, to zazwyczaj są one w tekście blisko siebie. Najwięcej określeń dotyczy Anny, która jest nazywana *świętą* (ἁγία):

„Niech całe stworzenie czei i chwali narodzenie świętej Matki (Πᾶσα ἡ κτίσις εὐχαρίσθω, καὶ ὑμνεῖτω τῆς ἁγῆς τὸν ἱερώτατον λοχεῖον)”².

„Ciesz się błogosławiona Anno, żeś zrodziła dziewczynę! (Εὐφραίνου, Ἄννα μακαριστέ, ὅτι θῆλυ τέτοκας)”³.

¹ Por. *Homilia in nativitate beatæ Virginis Mariæ*, PG 96, 661-680, lub ed. P. Voulet, SCh 80, 46-79, tłum. W. Kania: *Homilia na narodzenie Najśw. Maryi Panny*, w: *Teksty o Matce Bożej* (= TMB), t. 1: *Ojcowie Kościoła greccy i syryjscy*, Niepokalanów 1981, 220-230.

² *Homilia in nativitate BMV* 1, PG 96, 661C, SCh 80, 46, tłum. W. Kania, TMB 1, 220. W tłumaczeniu polskim pominięto wyrażenie odnoszące się do św. Anny: τῆς ἁγῆς τὸν ἱερώτατον λοχεῖον (= najświętsze dziecię świętej [czyli Anny])

³ Tamże 9, PG 96, 673D, SCh 80, 68, tłum. W. Kania, TMB 1, 227.

Kolejnym epitetem odnoszącym się do Anny jest *niepłodna* (στεῖρα):

„Czemu dziewicza Matka narodziła się z niepłodnej? (Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν ἐκ στεῖρας ἢ Παρθένος Μήτηρ γεγένηται;)⁴”

Anna jest też nazywana „tą, która nie rodzi” i „tą, która nie rodzi w bólach”:

„Ciesz się, Anno, niepłodna, która nie rodzisz, wybuchaj weselem, która nie doznajesz bólów porodu (Εὐφραίνου, Ἄννα στεῖρα, ἢ οὐ τίκτουσα, ὄῤῃσον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα)⁵”

Natomiast narodzenie Najświętszej Maryi Panny zostaje metaforycznie opisane jako „otwarcie bram niepłodności”:

„Dziś otwierają się bramy niepłodności, zbliża się dziewicza i boska Brama (Σήμερον στειρωτικαὶ πύλαι ἀνοίγονται, καὶ πύλη παρθενικῆ θεία προέρχεται)⁶”

Sama zaś Maryja zostaje nazywana „córka niepłodności” (στειωσέως γέννημα)⁷ – Anna staje się tutaj uosobieniem niepłodności⁸.

Jan z Damaszku mówi też dużo o niepłodności Anny, trwającej do czasu poczęcia Maryi. O bezdzietności Anny mówi nam m.in. *Protoewangelia Jakuba*, wedle której niepłodna dotychczas Anna za sprawą modlitwy poczęła Maryję bez udziału Joachima. W ten sposób dziewicze poczęcie Jezusa zostałyby poprzedzone niepokalanym poczęciem jego matki⁹. Jan z Damaszku podobnie jak autor *Protoewangelii Jakuba* stwierdza, że Anna była niepłodna do czasu poczęcia Najświętszej Maryi Panny, natomiast nie wspomina nic o tym, że Anna poczęła Maryję w sposób niepokalany:

„[...] natura ustępuje łasce, z drżeniem się zatrzymuje, nie pragnąc być pierwszą. Bogarodzica Dziewica miała narodzić się z Anny, nie śmiała natura uprzędać owocu łaski, lecz bez niego pozostała, aż wydała go łaska. Wypadało, aby pierwotną była ta, co miała zrodzić «Pierworodnego wszelkiego stworzenia», w którym «wszystko ma swój byt» (Ἡ γὰρ φύσις ἤττηται τῇ χάριτι, καὶ ἕστηκεν

⁴ Tamże 2, PG 96, 664A, SCh 80, 48, tłum. W. Kania, TMB 1, 220.

⁵ Tamże 4, PG 96, 668A, SCh 80, 56, tłum. W. Kania, TMB 1, 223.

⁶ Tamże 3, PG 96, 664C, SCh 80, 50, tłum. W. Kania, TMB 1, 221.

⁷ Por. tamże 5, PG 96, 668C, SCh 80, 56-58, tłum. W. Kania, TMB 1, 223: „Ach ileż cudów, ileż przemyrzej w tej dziewicy! Córka niepłodności, dziewictwo co rodzi, złączenie się boskości z złowieszczym”.

⁸ Niepłodność Anny nie jest tu zjawiskiem negatywnym i powodem do wstydu, jak to jest postrzegane w judaizmie, por. *Homilię na narodzenie Maryi Dziewicy* autorstwa Teodora Studyty, przypisywaną Janowi Damasceńskiemu, zawierającą opis próśb o potomstwo, zanoszonych do Boga przez Joachima i Annę – PG 96, 685C: „A o co wołali? Błagali o owoc żywota, to jest o obfity plon poznania Boga i sprawiedliwie wyprosilili. Adonai, Panie, Eloï, Sabaoth, znasz hańbę bezdzietności. Wiesz o smutku niepłodności” (tłum. autorka).

⁹ Por. *Protoewangelium Jacobbi* 2, 1 – 7, 3, tłum. M. Starowieyski, w: ANT t. 1: *Ewangelie apokryficzne*, Lublin 1986, 183-190.

ὑπότρομος, προβαίνειν μὴ φέρουσα. Ἐπει οὖν ἔμελλεν ἡ Θεοτόκος παρθένος ἐκ τῆς Ἄννης τίκτεσθαι, οὐκ ἐτόλμησεν ἡ φύσις προλαβεῖν τὸ τῆς χάριτος Βλάστημα· ἀλλ' ἔμεινεν ἄκαρπος, ἕως ἡ χάρις τὸν καρπὸν ἐβλάστεσεν. Ἐδει γὰρ πρωτότοκον τεχθῆναι, τὴν τεξομένην τὸν «πρωτότοκον πάσης τῆς κτίσεως», ἐν ᾧ «τὰ πάντα συνέστηκεν»¹⁰.

Pojawia się też odniesienie do uzyskiwania płodów ziemi, kiedy matka Najświętszej Maryi Panny zostaje też przyrównana do winorośli, z której wyrósł młody pęd:

„«Winorośl z najlepszymi gałązkami» wyrosła z Anny i zakwitła pełnym słodczy winogronem, tryskając nektarem mieszkańcom ziemi na życie wieczne («Ἀμπελος εὐκληματούσα» ἔξ Ἄννης ἐβλάστησε, καὶ βότρυν γλυκύτετος ἤνηθεσε, πόμα νέκταρ τοῖς γηγενέσι πηγάζοντα εἰς ζωὴν αἰώνιον)¹¹.

Ponadto Anna zostaje wspomniana pośrednio w wypowiedziach skierowanych do Najświętszej Maryi Panny:

„O najświętsza córko, widziana na rękach matki [...]. O najświętsza córko, karmiona mlekiem matki [...] (Ἦ ἰθαγάτριον ἱερώτατον, τὸ ἐπὶ μητρικαῖς ἀγκάλαις φαινόμενον (...). Ἦ ἰθαγάτριον ἱερώτατον, τῷ μαζῷ γάλα τρεφόμενον)¹².

II. ANNA I JOACHIM

1. Pobożność. Określenia dotyczące Joachima pojawiają się u Jana z Damaszku przy opisywaniu obojga małżonków, i tak Anna i Joachim są zwani *szczęśliwą parą*:

„Szczęśliwa paro, Joachimie i Anno (Ἦ μακαρία συνωρίς Ἰωακεῖμ καὶ Ἄννα)¹³;

„Szczęśliwa paro, Joachimie i Anno, prawdziwie jesteście bez skazy! (Ἦ μακάριον ζεῦγος Ἰωακεῖμ καὶ Ἄννα, καὶ ὄντος πανάχαρτον)¹⁴;

„O święta paro, Joachimie i Anno (Ἦ ἱερά ξυνωρίς Ἰωακεῖμ καὶ Ἄννα)¹⁵.

Jan z Damaszku podkreśla pobożność Anny i Joachima, która sprawiła, że byli godni stać się rodzicami Najświętszej Maryi Panny:

¹⁰ *Homilia in nativitate BMV* 2, PG 96 664A, Sch 80, 48, tłum. W. Kania, TMB 1, 221.

¹¹ Tamże 9, PG 96, 673C, Sch 80, 68, tłum. W. Kania, TMB 1, 227.

¹² Tamże 7, PG 96, 672BC, Sch 80, 62, tłum. W. Kania, TMB 1, 225.

¹³ Tamże 2, PG 96, 664A, Sch 80, 48, tłum. W. Kania, TMB 1, 221.

¹⁴ Tamże 5, PG 96, 668B, Sch 80, 56, tłum. W. Kania, TMB 1, 223.

¹⁵ Tamże 12, PG 96, 680B, Sch 80, 76, tłum. W. Kania, TMB 1, 229. Podobnie w *Homilii na narodzenie Dziewicy Maryi* autorstwa Teodora Studyty, przypisywanej Janowi Damascyjskiemu, por. PG, 96, 685A: „Joachim i Anna, czysta i święta para Słowa, połączenie doskonalsze od innych par”.

„Z owocu waszego łona jesteście znani, według słów Pana: «Z owoców ich poznaćcie ich». Wasze życie było miłe Bogu i godne Tej, która się z was narodziła. Swym czystym i świętym życiem wydaliście radość dziewictwa [...] (Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας ὑμῶν ἐπεγνώσθητε, καθὼς φησί που ὁ Κύριος: «Ἐκ καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς». Εὐαρέστως Θεῷ καὶ ἀξίως τῆς ἐξ ὑμῶν τεχθείσης ἐπολιτεύσασθε. Σωφρόνως γάρ καὶ δόσιως πολιτευσάμενοι, τὸ τῆς παρθενίας κειμήλιον προσηγάγετε)»¹⁶.

Do rodziców Maryi odnoszą się też dwa porównania:

„Joachimie i Anno, przeczysta paro mistycznych synogarlic (Ἦ ζευγος λογικῶν τρυγόνων Ἰωακειμ καὶ Ἄννα τὸ σωφρονέστατον)»¹⁷.

Joachim i Anna zostają nazwani „duchowymi”, „mistycznymi” synogarlicami. W Starym Testamencie mówi się o parze synogarlic w kontekście składania ofiary: „Jeżeli zaś kto jest tak ubogi, że nie może ofiarować nawet dwu synogarlic” (Kpł 5, 11). Para synogarlic oznacza w symbolice chrześcijańskiej wierność małżeńską – związane jest to z tym, że ptak ten po utracie jednego partnera nie szuka sobie innego. Ze względu na tę cechę stał się dla pisarzy chrześcijańskich symbolem czystego umysłu, związanego tylko z Bogiem¹⁸.

Joachim i Anna zostają też porównani do gór, które wydały słodycz¹⁹:

„Joachim i Anna jak mistyczne góry wydali słodkość (Ἰωακειμ καὶ Ἄννα ὡς ὄρη νοητὰ γλυκασμὸν ἀπεστάλαξαν)»²⁰.

W opinii niektórych wydawców²¹ zdanie to znajduje odniesienie w następujących wypowiedziach Starego Testamentu: „Oto nadejdą dni – wyrocznia Pana – gdy będzie postępował zniwiarz [zaraz] za oraczem, a depczący winogrona za siejącym ziarno; z gór moszcz spływać będzie kroplami, a wszystkie pagórki będą nim opływać (Am 9, 13) oraz „I stanie się owego dnia, że góry moszczem ociekać będą, a pagórki mlekiem opływać” (Jl 4, 18). Obydwa te fragmenty odnoszą się do przyjścia Mesjasza i wydarzeń z tym związanych. Wydaje się, że w tym kontekście rodzice Maryi symbolizują również zapowiedź przyjścia Mesjasza na świat. W tekście też homilii pojawia się jeszcze jeden podobny epitet odnoszący się do gór:

„Skaczcie z radości góry, rozumne natury, wznoszące się do szczytu duchowej kontemplacji! Rodzi się bowiem najślawniejsza góra Pańska (Σικριτήσατε, τὰ

¹⁶ *Homilia in nativitate BMV 5*, PG 96, 668BC, Sch 80, 56, tłum. W. Kania, TMB 1, 223.

¹⁷ Tamże 6, PG 96, 669A, Sch 80, 58, tłum. W. Kania, TMB 1, 224.

¹⁸ Por. J. Chevaliere – A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris 1982, 961; S. Kobielus, *Bestiariusz chrześcijański*, Warszawa 2002, 308-310.

¹⁹ Prawdopodobnie chodzi tu o moszcz z winnic, które znajdowały się na stokach gór.

²⁰ *Homilia in nativitate BMV 9*, PG 96, 673D, Sch 80, 68, tłum. W. Kania, TMB 1, 227.

²¹ Por. np. P. Voulet, Sch 80, 68, przypis 4.

ὄρη, λογικαὶ φύσεις, καὶ πρὸς ὕψος τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἀνατεινόμενα. Τὸ γὰρ ὄρος Κυρίου τὸ ἐμφανεστάτον τίκεται)»²².

Ponadto góra jest też postrzegana w wielu religiach jako miejsce bliższe Boga, miejsce komunikacji z Bogiem lub miejsce Jego przebywania²³ – Joachim i Anna mogą być zatem postrzegani jako pośrednicy w obcowaniu z Bogiem.

2. Płodność. W bezpośrednim sąsiedztwie określeń odnoszących się do obojga rodziców Najświętszej Maryi Panny pojawiają się terminy odnoszące się do części ciała związanych z płodnością, które mają wyrażać pochwałę płodności Anny i Joachima:

„Błogosławione lędźwie Joachima, z których wypłynęło czyste nasienie; przedziwne łono Anny, w którym się ukształtowało mające się z niej narodzić święte dziecko! Łono, co nosiło żywe niebo! Arko, ty przyniosłaś życiodajne zboże, według słów samego Chrystusa (J 12, 24): «Jeśli ziarno zboża wpadłszy w ziemię nie obumrze, pozostanie samo» (ἜΩ ὁσφὺς τοῦ Ἰωακεὶμ παμμακάριστε, ἐξ ἧς κατεβλήθη σπέρμα πανάμωμον. ἜΩ μήτρα τῆς Ἄννης αἰοῖδιμε, ἐν ἧ ταῖς κατὰ μικρὸν ἐξ αὐτῆς προσθήκας ἠὺξήθη, καὶ διαμορφωθὲν ἐτέχθη βρέφος πανάγιον. ἜΩ γαστήρ, οὐρανὸν ἐν αὐτῇ κνοφορήσασα ἔμψυχον, τῆς οὐρανῶν εὐρυχωρίας πλατύτερον. ἜΩ ἀλλῶ ἐνέγκασα τὴν θημιονίαν τοῦ ζωοποιοῦ σίτου, ὡς αὐτὸς Χριστὸς ἀπεφήνατο: «Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν τὴν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει»)»²⁴.

Podobnie mówi Jan o Annie i Joachimie w innym miejscu, zwracając się do Najświętszej Maryi Panny:

„Błogosławione łono, z któregoś wyszła! Błogosławione ręce, które Cię nosiły, i wargi, które zakosztowały Twych czystych pocałunków – wargi tylko Twych rodziców – boś zawsze we wszystkim zachowała dziewictwo! (Μακαρία ἡ ὁσφὺς καὶ ἡ γαστήρ, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησας. Μακαρίαί αἱ ἀγκάλαι, αἱ ἐβάστασαν, καὶ χεῖλη τὰ τῶν ἀγνῶν φίλημάτων σου ἀπολαύσαντα, μόνα τὰ γονικά, ἵν' ἦς ἐν πᾶσιν αἰεὶ παρθενεύουσα)»²⁵.

Płodność człowieka jest u Jana nierozzerwalnie związana z płodnością świata przyrody. I tak rodzice Najświętszej Maryi Panny zostają przyrównani do żniwiarzy, którzy zebrali plon z ziarna, które zasiali:

„Joachim i Anna stali się «siewcami sprawiedliwości» i zebrali «owoc życia» (Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα ἔσπειραν ἑαυτοῖς «εἰς δικαιοσύνην», καὶ ἐθέρισαν «καρπὸν ζωῆς»)»²⁶.

²² *Homilia in nativitate BMV* 6, PG 96, 969C, Sch 80, 60, tłum. W. Kania, TMB 1, 224.

²³ Por. M. Lurker, *Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole*, München 1973, 44-46; Chevalier – Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris 1982, 645-649.

²⁴ *Homilia in nativitate BMV* 2, PG 96, 664B, Sch 80, 48, tłum. W. Kania, TMB 1, 221.

²⁵ Tamże 6, PG 96, 669B, Sch 80, 58, tłum. W. Kania, TMB 1, 224.

²⁶ Tamże 9, PG 96, 673C, Sch 80, 68, tłum. W. Kania, TMB 1, 227..

Jest to kolejne nawiązanie do uprawy ziemi i uzyskiwania jej płodów, podobnie jak przyrównanie Anny do winorośli i obojga rodziców Maryi do gór, które wydały słodycz.

THE TERMS CONCERNING ANNA AND IOAKEIM IN HOMILY ON
THE NATIVITY OF THE BLESSED VIRGIN MARY
OF JOHN OF DAMASK

(Summary)

The article treats of terms concerning the parents of the Virgin Mary, that were used by John of Damask in his homily on the Nativity of the Blessed Virgin Mary. Anna and Ioakeim are here described with terms referring to religiousness, fertility and obtaining the fruits of the earth. The most expressions concern Anna and her maternity, whereas Ioakeim is mentioned only when Annas name apperars.